

III.

Calques linguistiques.

Este aproape un curent printre filologii care se ocupă cu studiul limbilor balcanice ca, ori-decâte-ori dau de câte un cuvânt cu origine necunoscută, dar care este același la unele sau toate limbile balcanice, să admită că este de proveniență slavă, albaneză sau chiar greacă, însă numai românească nu.. Așa bună oară, ca să dau numai câteva exemple cunoscute, cuvintele *bălaur* (care există în rom., alb., sârbocr. și gr.), *codru* (rom., alb.), *bacuu* (rom., alb., bulg., sârbocr. gr. etc) se socotesc de cele mai multe ori ca intrate în română, când în realitate pot să fie și românești și numai de la noi să fi trecut în alte limbi,

Desigur că acest curent care se manifestă mai mult la cercetători străini și în special bulgari (cfr. *St. Romanski, Lehnwörter lateinischen Ursprungs im Bulgarischen*, în *XV. Jbr. d. Inst. f. rum. Spr.*), se explică până la un punct din prea marele credit pe care l-a avut limba română la celelalte limbi balcanice și în special la limbile slave. Mulțimea cuvintelor slave din aceste limbi pătrunse în româna face pe fiecare să creadă, la primul moment, că originea cuvintelor despre care este vorba trebuie să fie căutată în afara de domeniul limbii române. Și cu toate acestea multe dintr'insele și-au luat obârșia, din limba română, iar altele au fost decalcate după cuvintele românești.

Unul dintre aceste din urmă este și cuvântul *flori*, întrebuințat în ținutul Năsăudului precum și în alte părți,* cu înțelesul de „menstruație“ și despre care N. Drăganu a vorbit pe larg în revista „Transilvania“ anul XLI No. I—II din Ianuarie-Aprilie 1910, p. 47, derivându-l din lat. *fluores* (menstrui). Originea cuvântului este asigurată și de forma franceză *flueurs* precum și cea actuală *fleur* (cfr. Hazfeld-Darmesteter, *Dictionnaire Général*, p. 1075) admisă de *Dicționarul Academiei* și de

[*] După o comunicare a dlui N. Iorga, expresia *flori de lună* e cunoscută și prin Moldova S. P.]

(Meyer-Lübke *Rom. Etym. Wb.* No. 3390). Este, prin urmare, incontestabil că nu avem a face cu o însemnare metaforică a cuvântului „floare“, ci cu însuși „fluores menstrui“, așa cum se găsește și la baza cuvântului francez.

Ceea ce pare curios, acum, este faptul că cuvântul acesta, astăzi cu o întrebuințare mărginită, a fost copiat, sau, ca să mă servesc de termenul consacrat, a fost decalcat de Bulgari, de Sârbi și de Albanezi, cu care Românii au stat în atingere încă din timpurile cele mai vechi. Și fiindcă în cuvântul *flori* ei nu vedeau decât forma plurală a lui *floare*, acestui cuvânt din limbile în chestiune, i s'a mai adăogat și al doilea înțeles de „fluores menstrui“. Astfel la Albanezi, cuvântul *l'ul'e*, în afară de înțelesul propriu de „floare“, mai are și pe acela de „menstruation“ (G. Meyer, *Etym. Wb. d. Alb. Spr.* p. 250), înțeles desigur străin, după cum cu drept cuvânt, a recunoscut și K. Treimer, discutând etimologia cuvântului: „Menstruation ist eine anscheinend unverständliche Nebenbedeutung und lag aller Wahrscheinlichkeit nach auch in *l'ul'e* ursprünglich nicht drinnen“ (*Mitt. d. Rum. Inst. an d. Univers. Wien* I B. 352). — La Bulgari, de asemenea, cuvântul *tsvĕtje* „floare“ mai are și înțelesul de „scurgere (curățenie) la femei care se întâmplă în fiecare lună“ (oțistenie u ženskite koeto stava vsiako mĕsets), și i se mai zice: „mĕsečina, mĕsets, žensko vrĕme, pranje“. (Naiden Gerovz, *Rĕčnik na bŭlgarskvi jazik*). — În fine la Sârbocroați, cuvântul *tsvijet*, pe lângă „floare“, mai însemnează și „menstruum“: žensko vrijeme, praĕne, pranitsa mjesečina. *Činiti doči ženi tsvit* (se pare că muierii îi vine periodul) A. Vladimirović, ap. *D. Daničić, Rĕčnik* etc. Vol. I. 864.

După cum la Francezi, pe lângă întrebuințarea lui sub forma ce ne preocupă „fleur“ se mai zice și „fleurs blanches“ (leucorrhée de la femme) tot așa și la Sârbocr., în afară de „tsvijet“ se mai zice și „bijeli tsvijet“ (flori albe), așa cum îl găsim în următorul citat: *Kad te bolest tada je bijeli cvijet: u vrime ad točja ženskoga, koje reku bili cvit.* A. Karadžić ib. Desigur că această din urmă expresiune n'are nici o legătură, ca chestiune de derivațiune cu cea franceză sau cu oricare alta ce se va mai fi găsit în celelalte limbi romanice. Ea

trebuie să fie sau decalcată după expresiunea românească, care după o comunicare a domnului N. Drăgan se aude prin părțile Năsăudului și astăzi: „flori albe“, având înțeles de „scursoare albă“ provenită din boli lumești, sau să se fi format în limba sârbo-croată, ca metaforă, din momentul ce cuvântul *tsvijet* (period) există în limbă.

Se înțelege de la sine că pentru ca acest cuvânt să ajungă a fi decalcat de toate limbile balcanice, afară de limba greacă, la început trebuie să fi fost cunoscut în întreg teritoriul limbii române. Așa se poate înțelege cum a putut pătrunde până și la Albaneji, atunci când Aromânii — vorbesc mai ales despre cei din Macedonia, — nu-l cunosc. În privința aceasta se poate spune cu siguranță că în străromână existau amândouă expresiunile din limba latină: *fluores* (menstrui), păstrat în daco-română și *mensis*, primitivul lui *menstruum*, *-i* sau *menstrua*, *-orum*, în: *mulieris mensis* sau, mai des, la plural *mulierum s. feminarum menses* (cf. Georges, Lat.-Deutsches Handw.) păstrat până astăzi la Aromâni. În acest dialect se spune *il' vine meslu* sau *are meslu*. În multe părți se întrebuițează și cuvântul *arada* „rând“ (gr. *αράδα*, lit. *αράδιά*, alb. *radh*) în *il' viniră arăzle* (ii veni periodul).

Dacă însă acum, cunoscându-i originea, este ușor a stabili din ce anume limbă s'a făcut acest calque linguistique, nu tot așa ușor este a se ști dacă toate celelalte limbi l-au decalcat direct din limba română, lucru aproape cu neputință — sau s'a făcut de la una la alta, pe baza bilingvității așa de răspândită la popoarele balcanice.

Domnul L. Spitzer ocupându-se cu originea acestui cuvânt¹⁾ arată că el nu se găsește numai în limbile franceză și română, după cum este dat în REW., dar și în vechea prov. *flors*, în span. *flor*; iar Littré îl dă și pentru italiana *fiori* „il mestruo“, la Francesco Redi (sec. 17., după Petrocchi). În afară de aceasta, cuvântul nu este atestat numai pentru sec. XVI, ci, după Littré, încă din sec. XIV, (forma engleză *flowers*, cu această însemnare, datează încă de la 1400), iar forma lui de astăzi pentru

1) Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen. Band 139, Heft 1—2 p. 89,

vechea prov. trebuiã să fie **fioörs* pentru *flors*. Se înțelege că toate aceste observații sânt foarte juste, decât la uniformizarea acestor două forme: *fluor* și *flor* — încă din limba latină — a contribuit foarte mult, după cum însuși domnul L. Spitzer recunoaște, pe de o parte omonimitatea lor, iar pe de altă parte tendința eufemistă izvorîită din aceeași interdicțiune proprie oricărui *tabû*. Aceasta reese și mai mult din cele spuse de Nicéforo (în „Le génie de l'argot“ citat de autor): Le sang de la menstruation ainsî que le sang de la défloration est sacré, puisqu'il représente le sang de la race et puisqu'il contient un princip spirituel: l'âme du vivant (c'était aussi l'opinion des Juifs, des Romains, des Arabes).

Că aceste două momente, și în special cel dintâiu, au contribuit la păstrarea lui *fluores* încă până astăzi, aceasta se poate deduce și de acolo că pe când popoarele romanice îl au aproape toate, dintre celelalte neamuri nu l-au decât acelea care au venit în contact cu acestea: la răsărit îl au Bulgarii, Sârbii și Albanezii, decalcat de la Români, iar la apus îl au Germanii¹⁾ de la Francezi. În orient lipsește numai la Greci, pentru că contactul lor cu Românii în timpurile vechi n'a fost mare, iar la apus la toate celelalte popoare germanice. Se înțelege că în privința aceasta nu mai puțin caracteristic este și faptul că pe când popoarele slave de sud (Sârbii și Bulgarii) îl au așa după cum am văzut mai sus, celelalte popoare slave, cu care Românii n'au venit în contact mai des, nu-l posedă.

Această singură constatare ne dovedește că, indiferent dacă forma românească vine de la *fluores* sau *florem*, traducerea ei în limbile slavice de sud și în albaneză a fost făcută din limba română, după cum traducerea ei germană din limba franceză. La Sârbi și Bulgari nu poate fi vorba despre o formă metaforică, având ca tertium comparationis culoarea, de oarece ca nu există ca atare și la celelalte popoare slave. De asemenea nu se putea produce nici în mod izolat în fiecare din aceste limbi, de oare-ce cuvântul având atâtea denumiri eufe-

1) Blume „monatliche Zeit der Frauen“ în Moriz Heine, *Deutsches Wörterbuch* Leipzig 1905, citat și de aut. r.

mîstice (mĕsets, mĕsetċina, žensko vrĕme etc.) nu se simţea nevoia să se recurgă la o altă formă metaforică.

Un alt caz de calque linguistique ne înfăţişează şi cuvântul *carte*, cu înţelesul de „scrisoare“ şi „carte de studiu“. Domnul P. Skok crede că aceste înţelesuri sînt decalcate după acelea pe care cuvântul *kniga* le are în sârbeşte, din singurul motiv că înţelesurile din -l. română nu se mai întîlnesc la celelalte limbi romanice (*Arhiv f. Sl. Phil* XXXVII, 23).

Se vede că d-l Skok s'a luat numai după Dicţionarul lui Berneker, în care înţelesul de „scrisoare“ este dat numai la Sârbocroaţi. Însă, de fapt, această însemnare o are cuvântul şi în bulg., şi cu acest înţeles *kniga* este singurul cuvânt întrebuiţat în limba populară. Forma *pismo* „scrisoare“ se întrebuiţează mai mult în limba literară. *Mi proslovi tajn kniga ta viž kak mi piše* (citeşte-mi această scrisoare şi vezi ce-mi scrie) Gerovx o. c. Tot aşă şi cu înţelesul „carte de studiu“. *Učisja Gherghi na kniga, Hubava kniga nauče, Stava-mu Gherghi gramatik?* (Gh. învaţă la carte, bună carte îmi învaţă, Gh. îmi ajunse grămătic) ib. În afară de Bulgari, cuvântul, după cum se ştie, există şi la Albaneji. Aci, pe lângă *leter*, mai avem şi forma mai populară *karte* (cit. carta): *A du ti sa ban ru karte taukli per priušta?* (ştii tu cât face o scrisoare recomandată pentru streinătate?) — Dacă vom trece acum la celelalte limbi s'ave, vom vedea că în nici una din ele nu se găseşte înţelesul de „scrisoare“. Se înţelege dar că avem a face cu un înţeles balcanic. În condiţiunile acestea el nu putea veni decât de la Români, căci numai aci îl întîlnim cu toate înţelesurile formei latine *charta* „hârtie, scrisoare, carte de studiu“, dintre care cel dintăiu s'a păstrat încă pînă astăzi în dialectul arom.: *Carte albă tră scriare cărţi* (hârtie albă de scris scrisori.) Acest înţeles trebuie să se fi păstrat şi în dialectul drom. pînă la pătrunderea cuvântului „hârtie“, din care apoi s'a dezvoltat înţelesul de „document“ şi popularizat în proverbul: „ai carte, ai parte“. De altfel înţelesul de „scrisoare“ nu s'a păstrat numai la noi, ci şi în celelalte limbi romanice: provenţala, catal., span. şi portugheza (cfr. M.-Lübke o. c.), ceea ce este o dovadă

și mai puternică că în Balcani înțelesul „scrisoare“ este de origine românească.

Un calque din albaneză în aromână este următorul: În dialectul arom. cuvântul *voiu* „vreau“ mai însemnează în Epir (la Aromânii din Sud) și „sânt dator, datorese ceva cuivă“, o însemnare care-i cu totul opusă înțelesului propriu ce are cuvântul în toate dialectele române. *Părazli ți ți vream, ți-l' dedü. Câți paradz ți voiu?* „banii ce-ți datoriam, ți-i-am dat. Câți bani îți sânt dator?“ (La Pap. *Basme* și alte exemple). Forma *voiu* cu acest din urmă înțeles trebuie considerată ca un cuvânt aparte și, ca înțeles, trebuie căutat în una din limbile balcanice de unde a putut fi decalcat. Pentru dial. aromân va trebui să ne îndreptăm mai întâiu la limba greacă. Aci găsim verbul $\Theta\acute{\epsilon}\lambda\lambda\omega$ cu însemnarea de „a fi dator“ pe lângă aceea obicinuită de „a voi“ $\delta\acute{\epsilon}\nu \tau\omicron\upsilon \Theta\acute{\epsilon}\lambda\lambda\omega \pi\lambda\acute{\epsilon}\omicron\nu \pi\omicron\lambda\lambda\acute{\alpha}$ „nu-i mai datoresc mult“. Cum însă și la Greci acest înțeles nu poate fi originar, întru cât $\Theta\acute{\epsilon}\lambda\lambda\omega$ din limba veche nu avea decât înțelesul de „a voi, a trebui“, el este decalcat, la rândul lui, dintr'o altă limbă balcanică, care nu poate fi alta decât limba albaneză. Aci avem *duań dua (gheg) du* cu primul înțeles „sânt dator, datoresc, trebuie“ și apoi acela de „vreau, iubesc“. *Sa pare te du?* „câte parale îți datoresc?“ Este greu a se ști dacă acest calque, la Aromâni, s'a făcut din limba greacă sau direct din limba albaneză. Ceea ce ne face a crede că înțelesul arom. a fost decalcat din cel grecesc, este faptul că în înțelesul acesta necunoscut la nord, unde influența alb. este mult mai intensă. Însă ea nu este exclusă dacă ne gândim că și înțelesul al treilea din dialectul ar. „a iubi“, care ar putea veni din albanezește, nu există la Greci.

T. Capidan

IV.

Câteva cazuri de etimologie populară la nume de plante.

1. **Cruzățea** se întâlnește adesea (Ureche, *Dicționar frances-român*, s. v. *bruyère*; Ciotori, *Note despre Scoția*, în „Viața